

MUNK VERONIKA

SZAKÉRTŐ, BESZÉLŐ FEJEK: Magyar Agora a médiában

Bevezetés

2005. szeptember 16. és 18. között Magyar Agora címen először zajlott Magyarországon gondolkodtató közvélemény-kutatás. A nemzetközi tudományos életben *deliberative poll* néven ismert kutatási módszert eddig tizenkét országban, negyvenöt esetben alkalmazták, a társadalom tagjaiból reprezentatív módon válogatott néhány száz meghívott résztvevő körében. A deliberáció definíció szerint szemtől szembeni beszélgetést jelent, amelyben a résztvevők szándékoltan vetnek fel és beszélnek meg egymással versengő érveket, hogy aztán ítéletet mondhassanak egy adott probléma különböző megoldásaira.¹ Magyarországon a deliberáció témája a legnagyobb és egyben legelutasítottabb hazai kisebbségi csoport, a romák helyzete volt, amely – talán nem túlzás állítani – ma az egyik legfontosabb, mindmáig megoldatlan társadalmi probléma.

A gondolkodtató közvélemény-kutatás kulcseleme a kommunikáció. A projekt a televízió, az írott sajtó, a rádió, az internet közreműködésével tesz kísérletet a társadalomtudományi kutatás és a média, valamint az állampolgári részvétel összekapcsolására. A módszer egyfelől a személyközi kommunikáció döntéshozatalra vonatkozó hatását, másfelől a tömegkommunikáció által felerősített véleményáramlatoknak a közvéleményre való „leszivárgását” teszteli. A kutatás a tudományos vizsgálat mellett médiaesemény is. A gondolkodtató közvélemény-kutatás célja ugyanis, hogy a felmérésben résztvevő állampolgárok és

¹ http://www.svet.lu.se/links/Demokratiresurser/papers_deliberativ_demokrati/FilterMirrorMob.pdf

a döntéshozók között lehetővé tegye a politikai dialógus kialakulását, amit aztán frontális televíziós vita és az eseményről tudósító újságcikkek segítségével a nagy nyilvánosságnak is hozzáférhetővé tesz. A módszert kidolgozó James S. FISHKIN politológus, kommunikációkutató szerint ez a nyilvános demonstráció biztosítja a véleményalakítást. Hipotézise szerint, ha a tömegkommunikációs médiumokat figyelő közönség látja, hogy a gondolkodtató közvélemény-kutatásban résztvevő „átlagemberek” képesek az intelligens véleményütköztetésre, az a lakosság többi részére is bátorítón hat, és az attitűdformálás szempontjából kulcsfontosságú mikro környezetükben is erősíti a témával foglalkozó diskurzust. A világszerte zajló gondolkodtató közvélemény-kutatások során éppen ezért igyekeznek a kutatók minél nagyobb és befolyásosabb médiumot megnyerni a projektnek. Így szerepelt már² deliberatív közvélemény-kutatás az amerikai nemzeti televízióban (Public Broadcasting Service – PBS), Nagy-Britanniában az országos, közszolgálati Channel 4 csatornán, vagy az ausztrál ABC, nonprofit, közszolgálati televízióban is. A Magyar Agora 4 órányi műsoridőben szerepelt az MTV1-en, 6 órában a Kossuth Rádióban, és 22 cikk foglalkozott vele az írott sajtóban.

Jelen tanulmány célja, hogy az első magyar gondolkodtató közvélemény-kutatás, a Magyar Agora médiareprezentációját vizsgálja. Az eseményről tudósító cikkek és televíziós adások szemantikai elemzése alapján azt vizsgálom, hogy a média milyen diszkurzív kereteket különített el, mikor miként nyúlt az esethez, az ügy kibontakoztatásában mely orgánumok játszották a véleményvezér szerepét, az elektronikus és az írott sajtó miként kölcsönzött egymástól értesüléseket, vett át egyik fórum a másiktól kereteket, illetve az esemény alkalmas volt-e arra, hogy a nyilvános térben fellendítse a magyarországi romák helyzetével kapcsolatos diskurzust.

Módszer

A Magyar Agora projekt médiareprezentációjának vizsgálatához diskurzuselemzést használok. Az eseményről megjelent összes újságcikk, televíziós és internetes közvetítés kontextuális elemzése alapján azonosítom azokat a kereteket, amelyek a nyilvános térben az esemény reprezentációjához köthetők. A diskurzuselemzés alapja az a stratégiai cselekvés, hogy a szerző vagy beszélő kilép a nyilvánosságba. A módszer abból indul ki, hogy a nyilvános diskurzus aktusával a szerzőnek célja van, a szöveg a kontextussal együtt értelmezendő. A diskurzusanalízis segítségével szisztematikusan leírható a szöveg vagy a beszéd különböző struktúrája és stratégiája, és viszonyíthatóvá lesz a társadalmi vagy politikai kontextus,

² <http://www.tomorrowseurope.eu/spip.php?rubrique26> – *TV coverage of past Deliberative Polls*

írja Teun A. VAN DIJK a *New(s) Racism a Discourse Analytical Approach*³ című tanulmányában. Az elemzésben terjedelmi okokból csak érintőlegesen térek ki az orgánumok képhasználati szempontjaira – a vizuális megközelítés egy külön vizsgálat tárgya lehetne –, és vizsgálódásomat a médiaszöveg kontextuális elemzésére szűkítem. Elemzésemben az Observer Budapest Médiafigyelő Kft. írott sajtó és televíziós kereső-adatbázisa, illetve a Magyar Távirati Iroda archívuma alapján az összes, a Magyar Agorát említő cikket, rádiós és televíziós adást, webes fórumot használom. Az Observer listája alapján a lapok online archívumából, a szerkesztőségektől, illetve az Országos Széchenyi Könyvtár Hírlaparchívumából összeállítottam az esemény médiareprezentációjának korpuszát. Minden olyan anyagot elemeztem, amely a fenti források alapján hozzáférhető volt.

A Magyar Agora, mint hír

A magyarországi többségi hírmédiában a romák reprezentációja a kilencvenes évek közepén nőtt meg, azóta a csoport a hírműfajok, illetve a társadalmi diskurzus meghatározó tematikája. A cigányok mediaképét vizsgáló kutatópáros, Bernáth Gábor és Messing Vera szerint „*a magyarországi romák többségi mediaképéről az elmúlt években készült tartalomelemzések azt mutatják, hogy – bár vannak eltérések a médiumok között - a médiaábrázolások többsége egy meglehetősen szűk sztereotípiá-repertoár keretein belül marad, és a többségi mediakép fő tematikája és a magyarországi romákkal kapcsolatos sztereotípiák között átfedés mutatható ki. Nemcsak a létező pozitívumok bemutatása hiányzik a média által festett társadalomképből, hanem a konfliktusok, problémák bemutatása gyakran egyoldalú, és kontextualitás nélküli – így a megfelelő összefüggések bemutatása hiányában a problémákért a cigányságra hárul a felelősség.*”⁴ Elemzéseik szerint a hírmédiában a magyarországi romák néhány nagyobb, jól körülhatárolható témakörben kapnak jelentős figyelmet a médiától: a szegénység, a politikai problémák, a bűnözésből fakadó konfliktusok és a kultúra (oktatás, folklór, művészet) területén. A Magyar Agora projekt médiareprezentációja azért is érdekes, mert maga az esemény egyfelől kitor ebből a jól körülhatárolható reprezentációkörből és a több napos nyilvános diskurzussal koncentráltan cirkulálja a témát. A romákkal kapcsolatos médiaszövegekkel szembeni egyik legfontosabb kritikai érv, hogy nem ábrázol kontextust, nem problémaorientált, legtöbbször az összefüggésből kiragadott nagy hírértékkel bíró konfliktusokat mutat be, ám a háttérben

³ In. *Ethnic Minorities And The Media*, (szerk) Simon COTTLE, Open University Press, Buckingham, 2000., 33-50. oldal.

⁴ BERNÁTH Gábor - MESSING Vera: *Roma szereplő a „Barátok közt”-ben: Az első fecske*, Média kutató, 2001/tavaszi

álló lehetséges okokat nem elemzi. A gondolkodtató közvélemény-kutatás elméleti koncepciója szerint viszont éppen ezt teszi, a nyilvános térben boncolgatja a „szokásos” roma témákat, ütköző álláspontokkal, érvekkel elemezve azt. A Magyar Agora teljesítette a gondolkodtató közvélemény-kutatás azon kritériumát, hogy az esemény hír legyen a médiában. Vizsgálatunkból azonban ki fog derülni, hogy ez utóbbi szándék ellenére a magyar médiában ezúttal sem valósult meg az analitikus reprezentáció.

A hírértéket számos tényező befolyásolja. E tényezők két csoportra oszthatók, és ennek alapján két alapvető definíciót állíthatunk fel⁵ a hírértéket befolyásoló szempontok rendszerezésére. E szerint két alapvető ismérv specifikálja a hírt: egyfelől hír bármilyen történés, amely elüt az események normális menetétől, azaz bármilyen szempontból váratlan. Illetve hír bármilyen információ, amely segíti a közönséget az életével kapcsolatos döntéseinek meghozatalában. Mint látható, az első pont alapján hírnek minősülő történések inkább emocionális, a második ismérv alapján hírnek tekintett információk pedig inkább racionális alapon tartanak számot közérdeklődésre. Igen sok esetben azonban egy hír természetesen egyszerre mindkét ismérvnek megfelel. E két szempont felállítása azonban nem elegendő ahhoz, hogy mélységében ismerjük meg a hír természetét. A hírértéket befolyásoló tényezők – amelyek az előbbi két kategória részhalmazainak tekinthetők – a következők: újszerűség, közelség, az eseménynek a célközönség vagy annak egyes csoportjai életére gyakorolt hatása, konfliktusosság, aktualitás, szokatlanság, prominencia. Az elvárt hírértékelemek közül a Magyar Agora esemény többet is kielégít: újszerű, közszolgálati, hat a roma és nem roma társadalom életére is, aktuális, konfliktusos és a részt vevő közszereplők a prominencia igényét is teljesítik.

A Magyar Agora tehát széles körben ismert hír lett – ahogy az alábbi táblázatból is látható –, és nem csupán a projektben résztvevő partnerorgánumok (Magyar Televízió, Népszabadság, Origo, Rádió C) foglalkoztak vele. A négy országos politikai napilap közül három cikkezett róla, a közszolgálati televízió négyórányi anyagot közölt, a két legnagyobb hírportál részletes helyszíni tudósítással jelentkezett az eseményről, az összes online roma weboldal foglalkozott vele.

⁵ WEYER Balázs: *Bevezetés az újságírásba* (szakdolgozat) Budapest, ELTE, 1998.

1. táblázat: Az összegyűjtött, majd elemzett cikkek, televíziós műsorok orgánumonkénti megoszlása⁶:

Napilapok 8 említés	Havi/Hetilapok 4 említés	Rádió 23 anyag	Televízió 5 anyag	Online 10 említés
Népszabadság 5 cikk	Magyar Narancs 1 cikk	Kossuth Rádió 16 anyag	M1 4 anyag	Index.hu 1 cikk
Magyar Nemzet 2 cikk	168óra 2 cikk	Klub Rádió 1 anyag	Duna TV 1 anyag	Origo.hu 2 cikk
Magyar Hírlap 1 cikk	Vasárnapi Hírek 1 cikk	Rádió C 6 anyag		Romnet 1 cikk
Kisalföld 1 cikk	Amaro Drom 2 cikk			Hírszerző 1 cikk
				Emasa (Múosz) 1 cikk
				Rompage.hu 1 cikk
				Uno.hu 1 cikk
				Ma.hu 1 cikk
				Túsarok.org 1 cikk
				Ciberom.hu 1 cikk

Az elemzésbe vont médiaanyagok műfajuk alapján három nagy csoportba sorolhatók.

Rövid (mínuszos) hírcikk

Ezek az anyagok röviden és tömören közlik az esemény alapinformációit: ki, mikor, hol, mit csinált. Az orgánumok közül ez a fajta beszámoló leginkább az online színtérhez kötődik. Az internetes lapokban találjuk a legtöbb említést a Magyar Agoráról, de ott olvashatjuk a legkevesebb információt, elemzést is róla. A két nagy internetes portál (Origo és Index), illetve a Rompage.hu beszámolóí kivételével az összes online említés, illetve a Duna Televízió híre az eseményről ilyen rövid, tényszerű beszámolónak tekinthető. Ugyancsak ide sorolható a hír-

⁶ A források jegyzékét lásd a tanulmány végén, az Elemzett médiaszövegek jegyzékében.

ügynökségek (Roma Sajtóközpont, Magyar Távirati Iroda) sajtóhíreinek⁷ szó szerinti átvétele, amelyek beszámoltak az eseményről, röviden magyarázták a gondolkodtató közvélemény-kutatás jellemzőit, de nem foglalkoztak az eseménnyel részletesen. A téma iránti „érzéketlenségnek” ezeknél a kisebb online orgánumnoknál több oka is lehet. Előfordulhat újságírói erőforráshiány, illetve az is, hogy a téma hírértéke számukra nem üti meg a helyszíni tudósítás vagy a mélyebb elemzés mértékét. Az online orgánumnoknál ezen kívül még a hipertextualitás lehetősége is adott, vagyis a Magyar Agora weboldalának „linkelésével” az olvasó továbbjuthat az esemény szempontjából legrészletesebb információt kínáló www.magyaragora.org oldalra.

Az eseményről beszámoló helyszíni tudósítások

A Magyar Agora filozófiája és a gondolkodtató közvélemény-kutatás módszerének egyik kulcskérdése, hogy az esemény mennyire szivárog át a média szócsövén keresztül a magyar társadalmat reprezentáló 250 ember felől a tízmillió magyar társadalom kognitív struktúráiba. A hipotézis a tájékozottságra alapoz: eszerint minél több információ áll a véleményformáló rendelkezésére, annál objektívebb, a valósághoz közelebb álló véleményt képes alkotni, amely áttételesen a tárgyhoz kapcsolódó attitűdjeit is befolyásolhatja. A hipotézis feltétele tehát, hogy az eseményen megismert információkról a média tudósítson. E feltételt leginkább a helyszíni tudósítás újságírói műfaja biztosíthatja. A rendezvényen nyolc magyar orgánum vett részt: az öt partnerorgánumon (Népszabadság, Magyar Televízió, Kossuth Rádió, Rádió C, Origo) kívül két roma orgánum, az Amaro Drom és a RomaPage, valamint az Index.hu⁸.

⁷ „Az ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék Magyarországon először Deliberatív Közvélemény-kutatást végez. Az Egyesült Államokban kifejlesztett módszer lényege, hogy a média segítségével átlagemberek a nyilvánosság előtt vitatkozhatnak és mondhatják el véleményüket. A hétvégén a Közép-Európai Egyetemen (CEU) rendezett fórumon szakemberek segítségével 250 véletlenszerűen kiválasztott ember vitatkozhat majd kamerák előtt a romák gondjairól: a szegénységről, a diszkriminációról és a szegregációról. Az eseményt közvetíti a közszolgálati televízió és rádió, a roma rádió és egy internetes portál is. A résztvevők, aki a hétvégén megszemélyesítik a magyar társadalmat, 17 csoportban vitatják meg a kérdéseket és három plenáris ülésen vesznek részt, úgy, hogy folyamatosan látják el őket információkkal. Így kiderülhet: hogyan ítélkezik az ország közvéleménye a romákról, ha lehetősége nyílik a tájékozódásra és a mérlegelésre. A szakértők közt többek között ott lesznek a kormány képviselői, az esélyegyenlőségi és oktatási miniszter, a romaügyi államtitkár és kormánybiztos, emellett polgármesterek, jogvédők, rendőrök, tanárok és társadalomkutatók. A felmérés eredményét vasárnap este hozzák nyilvánosságra. A nagyszabású eseménynek www.magyaragora.hu címen saját oldala is van az interneten, ahol számos információ található a romákról, és nyomon követhető a szavazás menete.” Tóth Andrea – Roma Sajtóközpont, 2005 szeptember 16.

⁸ Jelen tanulmány szerzője az Index.hu újságírója és egyben az eseményről tudósító cikk szerzője is.

A Magyar Televízió helyszíni beszámolója⁹ egy meglehetősen szűk sztereotípiá-ábrázolás szintjén maradt. Az MTV ilyen típusú műsorainak ábrázolásmódja, illetve szerkesztői célja úgy írható le, mint pusztán illusztratív bemutatása az egymástól nagyon eltérő pólusoknak. Így fordulhat elő, hogy a helyszíni beszámolóknak a fókuszcsoportos beszélgetésekből bevágott részletek mellett egy előítéleteit nyíltan vállaló, a szokványos, romákkal szembeni sztereotípiákat ismétlő 17 éves nem roma lány, illetve az összes sztereotipikus jegyet felvonultató húszéves roma lány portréját láthatjuk. Utóbbi szereplő nevelőintézetben nevelkedett, öt éves a kislánya, élettársa börtönben él, édesanyja alkoholista, és bár szerencséjének köszönhetően (holland nevelőszülők vették magukhoz néhány évre) tanulásra is volt lehetősége, végül fordítói munkája mellett prostitúcióból tartja el kislányát és családja többi, munkanélküli tagját. A tudósítás előnye, hogy a nyilvános térben egyedülként bepillantást enged az esemény részleteibe, részleteket közöl a fókuszcsoportos beszélgetésből, ám ezekben is főképp a nagyon eltérő álláspontokat vállaló résztvevők véleményét mutatja be. A kinyilvánított, markáns vélemények felvonultatásakor nem marad idő a kiscsoportos viták bemutatására, illetve a lehetséges konszenzuseresés illusztrálására. A bevilágított stúdióban a kiscsoportos beszélgetésekből kiragadott percek azt a mesterséges képet sugallják, hogy a romákkal kapcsolatos témának a két szélső pólus (látens rasszista vagy nyílt rasszista álláspont vs. romapárti beállítódás) mellett nincs egyéb, mélyebben árnyalt álláspont, ahogy az sem derül ki, hogy milyen megfontolások állnak a vélemények háttérében. Az M1 további két, a Magyar Agorával foglalkozó adása az érintetteket mellőző, kizárólag a szakértőket felvonultató stúdióvita volt. A Magyar Televízió összességében pozitívan értékelt az eseményen történő szerepvállalását. Közleményt adott ki, amelyben leszögezte: „nézettségi adatok arra világítanak rá, hogy a műsor teljesítette közszolgálati feladatát, a felnőtt lakosság majd egynegyede találkozott a műsorok valamely elemével.”¹⁰

A magyarországi írott sajtó öt helyszíni tudósítójának cikkei egyeznek abban a tekintetben, hogy mindegyik megszólaltatja a szervezőket, beszámol a gondolkodtató közvélemény-kutatás mikéntjéről és a szakértőket megszólaltató plenáris ülésekről. A rendezvényen résztvevő személyeket azonban az amúgy is csekély

⁹ M1: 2005. szeptember 17. (szombat) délelőtt és 18. (vasárnap) délután; műsorvezető: Rózsa Péter

¹⁰ „A Magyar Agora műsorából legalább egy percet 1 944 361 fő látott a 18 éven felüli lakosok köréből, ez a felnőtt lakosság majdnem negyedét jelenti. A 4 évnél idősebbek esetében ez a szám 2 016 976 néző, 21,9 százalékos elérés. **A Magyar Agora legnézettebb műsora Baló György vezetésével a vasárnap esti »eredményközlő« adás volt, 18 évesek körében a perces átlagnézettség 163 ezer fő volt, míg legalább 1 percre 663 ezren kapcsolódtak be az adásba.** Iskolai végzettség szerint a nézők között nagyarányú volt a felsőfokú végzettségűek megjelenése, a két szombat délutáni műsornál azonban nagyobb arányban ültek a képernyő elé alacsonyabb iskolai végzettségűek is. Településtípus szerint több budapesti lakos volt a nézőközönségben, mint vidéki. A korosztályos összetételnél nagy öröm, hogy a fiatalok is nézték a szombat esti adást. A 18–29 évesek aránya 9,1%.” In Hirado.hu: 2005. szeptember 19. <http://www.hirado.hu/cikk.php?id=61774>

számú helyszíni tudósító közül csupán kettő (Origo és Index) szólaltatja meg. Ez egybevág azzal, ahogy a magyar média a roma tematikájú híreit kezeli: a romák dramaturgiai megjelenítése során gyakran szorulnak az ábrázolt emberek, csoportok, illetve közösségek egyfajta passzív szerepbe, amelynek révén jobb esetben roma, ám döntő hányadában nem roma „szóvivők” mondják el a tudnivalókat. A Magyar Agora reprezentációjával is ez a helyzet: a médiaszövegek többsége a közölni kívánt információkat a szervező szociológusok és a szakértők szájába adva tudósítja. Ha elmarad a roma véleményformálók, vagyis az esemény szempontjából közvetlenül érintettek megszólaltatása, a kisebbségi csoport passzív, arctalan tömegként ábrázolódik, ami könnyen szabad utat engedhet a sztereotipikus értelmezéseknek. Mindez pedig fokozottan érvényes a Magyar Agora eseményére, ahol a társadalomtudományi kutatás és a médiaesemény egyaránt a nyilvános diskurzusra és az érintettek véleményütköztetésére épül.

Bár a magyar médiában ezen a téren kimutathatók pozitív változások, a végeredmény azonban mégis inkább negatív, mintsem pozitív: a médiaszövegek továbbra is hajlamosak a roma érintetteket arctalan csoportként kezelni. Egy 1997-es¹¹, az írott sajtóval foglalkozó elemzés az írások 60 százalékában semmi egyebet nem talált a szereplőkről, mint hogy romák, 4-ből 3 esetben pedig úgy írt az orgánus a romákról, hogy meg sem kérdezte őket¹². E tendenciát vizsgáló 2000-es elemzés¹³ szerint bár a helyzet sokkal jobb lett, mégis az összes romákkal kapcsolatos hír mindössze egyharmadában szólaltak meg az érintettek.

Elemző médiaszövegek

Kevés olyan műsor vagy cikk akad, amely az eseménytől elrugaszkodva, a romák helyzetére asszociálva tágabb értelemben foglalkozik a gondolkodtató közvélemény-kutatás témakörével. A véleményműfajba tartozó médiaszövegek között találhatunk olyanokat, amelyek kritizálják az eseményt, vagy az eseményről

¹¹ Az elemzés két országos, (Népszabadság, Mai Nap), és négy megyei napilapban (a Hajdú-Bihari Naplóban, a Dél-Magyarországban, az Észak-Magyarországban a Kisalföldben) megjelent valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséggel kapcsolatban megjelent cikket foglalta magába. Az 1996 novembere és 1997 áprilisa közötti időszakban a minta hetente két lapszámot foglalt magába, a minta második felében minden lapszám bekerült a mintába. BERNÁTH Gábor – MESSING Vera: „Vágóképként, csak némában” – romák a magyarországi médiában NEKH, 1998

¹² Összehasonlításképp: a többségi szereplők esetében ez az arány fordított: az 1994-es mintán végzett elemzés szerint a nem roma megszólalók közel 60 százaléka mondhatta el véleményét személyesen a sajtóban. (MESSING Vera: Shifting attitudes in a changing society as reflected by the media. Ph.D. disszertáció 2001, BKE)

¹³ A 2000-es kutatási minta hat országos napilap 2000 október 15. és december 15. között megjelent számaint foglalta magába. A kutatás egy Romániában, Szerbiában, Csehországban és Szlovákiában hasonló mintán és módszerekkel készült elemzés része. In: Nationalist message in Mass Media. Media Monitoring Agency – Academia Catavencu, Media Works, MEMO 98, Roma Press Center – 2001.

tudósító elektronikus médiumokat. E típuson belül az alábbi fő diszkurzív keretek különíthetőek el:

a) *A szakértői elitizmus kerete*

Az eseménnyel foglalkozó médiaszövegek csaknem mindegyike problémaként veti fel a Magyar Agorán túltengő szakértői megnyilatkozásokat. A közérthetőség hiányának vádjával és unalmas, közhelyszerű interpretációval vádolják őket. Az írott sajtó képviselői közül a legtöbb cikket a legnagyobb példányszámú politikai napilap, a Népszabadság közölte az eseményről. Helyszíni tudósításában az első nap zajló szakértői plenáris ülést mutatja be, amely során a meghívott szakértők között vita alakult ki a szegénységről. Ez a vita (mivel első nap zajlott és a többi nappal ellentétben aznap az újságírókat nem engedték be a fókuszcsoporthoz beszélgetésekre) a médiában külön hírértékkel bíró elemmé fejlődött: több orgánium is beszámol arról, hogy Kolosi Tamás, a TÁRKI elnöke és Tausz Katalin szociálpolitikus összekülönbözött a szegénységről szóló beszélgetés során, illetve, hogy a kormányzati illetékes (Teleki László, romaügyi államtitkár) csak a politikai intézkedések méltatásával foglalkozott. A konfliktus, mint a hallgatóság számára érthetetlen szakértői maszlag ábrázolódik a Népszabadság¹⁴, az Origo¹⁵ és az Amaro Drom¹⁶ cikkében. Az utóbbi, lap újságírója egész írását a szakértői

¹⁴ „Az elméletben oly kristálytisztá módszer végrehajtása kicsit döcögösen indult, egy amerikai tudós ingerülten rohant a pulpitushoz, hogy instrukciókat osztogasson. Némi időbe telt, mire elhangoztak a kérdések: mit lehet tenni azért, hogy csökkenjenek az adóterhek, emelkedjen a bérszínvonal, és mérséklődjön a túlzott adminisztráció? Hogyan lehet felszámolni a szegénységet?” in Népszabadság, CZENE Gábor: Magyar Agora a cigányságról, 2005. szeptember 19. <http://nol.hu/cikk/377671/>

¹⁵ „A beszélgetéseket követő plenáris ülésen megszólalt romaügyi államtitkár, szociológus, roma politikus és a TÁRKI közvélemény-kutató intézet elnöke is. A csoportok tagjai mégis úgy vélték, többnyire „katasztrofális” mellébeszélés folyt. „Akik itt voltak, konkrét kérdésekre konkrét válaszokat vártak.” „A megoldást akartuk hallani, arról, hogy hogyan van a szegény embernek kiútja” - mondták az [origo]-nak a megkérdezettek. Hozzáadték: nagyon sokan valószínűleg nem is értették, hogy miről beszélnek a szakértők.” In WIRTH Zsuzsanna: Diszkóba továbbra se engednék a romákat, Origo, 2005. szeptember 19. <http://www.origo.hu/itthon/20050919vita.html>

¹⁶ „A plenáris ülésen már nyoma sem volt a feszültségnek, és a szóvivők egymás után tették fel a kérdéseiket a szakértőknek. Bár konkrétan rákérdeztek olyan problémákra, mint a mélyszegénységből való kitörési lehetőségek, az állam szerepe, illetve lehetőségei a helyzet megoldására, a meghívott szakértők teljesen elbeszéltek a kérdések és egymás mellett. A legjellemzőbb példa, hogy Kolosi Tamás szociológus, Teleki László romaügyi államtitkár és Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Alapítvány elnöke között abban támadt vita, hány cigány él ma Magyarországon. A válaszok is érthetetlenek voltak az átlagember számára, lényegében csak egymás közt beszélgettek. A kérdésre, hogy mi a különbség a szegénység és a cigány szegénység között, a szakértők hosszú elmélkedés után „a roma szegénység = szegénység + diszkrimináció” képlettel válaszoltak. Nem sikerült megvalósítani a párbeszédet sem, talán azért, mert a szakértők inkább foglalkoztak egymás meggyőzésével, kampányolással és presztízharcokkal, mint a kérdések megválaszolásával. A kezdeti szervezési nehézségek mellett hamar kiderült a rendszer gyengesége: a válaszokat nem volt lehetőség elfogadni vagy elvetni. A résztvevők a gyakran elégtelen válaszokat nem tudták értékelni, így kiszorultak a vitából.” – LÁSZLÓ Zoltán: Magyar Agora vagy agónia? Amaro Drom, 2005 októberi szám. <http://www.amarodrom.hu/archivum/2005/10/5.htm>

elitizmus kritikájára építi fel, és már a cikk címével is ezt a keretet hangsúlyozva: *Magyar Agora vagy agónia – Laboratóriumi mellébeszél(get)és*. Véggözetkeztetésében pedig az írás odáig megy el, hogy az esemény akár ronthat is a legnagyobb magyarországi kisebbségi csoport helyzetén.

A szakértői elitizmus kritikája az írott sajtóban a Magyar Agora televíziós és rádiós közvetítését sem kíméli. Az Amaro Drom kritizálja a többségi média alkalmatlanságát, illetve hangsúlyozza a kisebbséggel szembeni ártalmasságát¹⁷. A nemzeti-konzervatív értékrendszerhez kötődő Magyar Nemzet, illetve a liberális Magyar Hírlap is kizárólag a műsort bemutató M1-es televíziós közvetítés kapcsán ad hírt a gondolkodtató közvélemény-kutatásról. A Magyar Nemzet két cikkében is említi a Magyar Agoráról szóló műsorokat, mindkettő a lap kultúra rovatában jelent meg, és ugyanaz az újságíró jegyzi az írásokat. Az egyik cikk csak említésszerűen hivatkozik az eseményre, és kizárólag, mint a Magyar Televízió igaztalan, megkülönböztető jellemzőit boncolgatja. A Magyar Televíziót, mint a nőekkel szembeni diszkrimináció fellegvárát említi, miután a Híradóban a férfi és női műsorvezető után csupán a férfi maradt. Ezzel állítja szembe a Magyar Agora műsorát, mintegy bizonyítékot szolgáltatva a csatorna farizeus, hazug jellegére.¹⁸ A Magyar Hírlap sem távolodik el a tévékritikai műfajtól, ugyanakkor az előbbinél is élesebb hangon bírálja a Magyar Agora M1-es műsorfolyamát, illetve az esemény kapcsán megnyilvánuló szakértőket. *„Egy izgalmas téma unalmas interpretációját láthattuk. Amúgy is van valami kínosan korszerűtlen a Magyar Agorához hasonló műsorokban. A szerkesztők megérthetnék végre, hogy*

¹⁷ „Nem mondhatnám, hogy a helyszínen érezhető lett volna az a bizonyos médiaérdeklődés, amire mindenki számított – figyelembe véve a program kísérleti jellegét és a téma fontosságát. A programnak fontos eleme lett volna a médiában való megjelenés és a folyamatok tájékoztatás, ami a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és más médiumok dolga lett volna. Sajnos azonban a többségi média (MTV) a tőle megszokott unalommal és a téma iránti fogékonyság nélkül „lennyomta” a feladatot. Igaz volt ez a helyszínen tapasztalható „felsőbbrendűek vagyunk és nem részesei ennek a közös gondolkodásnak” viselkedésre is. A televíziós közvetítésből az érdeklődők sem tudtak meg semmit, legfeljebb hogy Babos Gyula cigány. Az esti összefoglaló beszélgetések – Baló György minden igyekezete ellenére – csak annyit üzentek, hogy híján vagyunk felelős és képernyőre alkalmas roma beszélgető partnereknek. (Vasárnap este ugyan próbáltak „menteni” Borovszky Tímeával, ő viszont egészen konkrétan lerántotta a leplet az eredményekről, amelyek véleménye szerint semmilyen viszonyban sincsenek a mindennapi valósággal.) Nehezen értem meg, hogy milyen módon lehet egy társadalomról és a problémáiról úgy beszélni, hogy abból kihagyjuk az alanyokat. Meggyőződésem, hogy a meghívott és megszólaltatott vendégek – tisztelet a kivételnek – még soha nem láttak élő romát, csak az íróasztal mellől következtetnek a laboratóriumi és matematikai elméleteiket felhasználva.” – LÁSZLÓ ZOLTÁN: Magyar Agora vagy agónia? Amaro Drom, 2005 októberi szám. <http://www.amarodrom.hu/archivum/2005/10/5.htm>

¹⁸ „Jó az asszony a háznál, még akkor is, ha nem hiteles. Amint azt a köztévé vezetőitől tudjuk, a hiteles az őszülő halánték, amelyen a nő csak cifraság, masni. Ez a vezetői szemlélet azonban nem akadályozta meg a köztelevíziót abban, hogy farizeus módon bekapcsolódjon a diszkriminációellenes Magyar agora programsorozatba. Hol voltak eközben a diszkrimináció ellen küzdő civilek? Épp a Szabadság téri stúdióban.” In HANTHY KINGA: Ákos konzervatív, nem magyarázza, Magyar Nemzet, 2005. szeptember 28. 14. oldal http://mn.mno.hu/index.mno?cikk=309908&rvt=7&rvt2=170&pos=30&s_text=%E1kos+konzervatv%EDv&s_texttype=2

táblázatok és diagrammok nem fognak megszólalni! Továbbá attól, hogy valaki „szakértő”: még komoly esélye van, hogy csupán közhelyekben képes kifejezni magát. Nyomasztó, hogy a magyar „vitaműsorokban” szinte mindenki egyetért mindenkivel. Ez majdnem akkora botrány, mint a rasszizmus” – írja¹⁹ Ketyegő bomba című cikkében a lap kritikusa. Bár a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap egymástól távol álló értékrendszerhez kötődő orgánumok, írásaikból hasonló – és főképp a televíziós reprezentáció bemutatásán alapuló – Magyar Agora-kép formálódik: az előítéletek jelentős problematikáját hiábavalóan, a közérthetőség hiányával küzdő, konfliktusokkal terhelt, ám egyben unalmas eseménynek mutatja be.

b) A romák helyzete-keret

A gondolkodtató közvélemény-kutatás módszerének egyik releváns szempontja, hogy a kutatás tárgyában elindított diskurzus miként cirkulálódik a nyilvános térben. Magyarországon a Magyar Agorával kapcsolatosan magáról az aktuális eseményről számolt be a média és kevés olyan publikáció született, amely az eseményen felbuzdulva, azon elgondolkozva a romák helyzetét, a probléma mélyebb struktúráit, esetleges következményeit elemezte volna. A tudósítások zöme megállt az eredmények, adatok ismertetésénél, de a miértekkel már nem foglalkozott. Ebből a szempontból kivételnek tekinthető a közszolgálati Kossuth Rádió, illetve a Rádió C, amelyek az eseményről szóló helyszíni tudósítások mellett részletesen körüljárták és hallgatóik számára részletesen bemutatták a magyarországi cigányság életének főbb aspektusait. Az esemény körüli egy hétben a Kossuth Rádió, illetve a Rádió C szinte minden – amúgy is létező – műsora a romák helyzetével foglalkozott. A Kossuth Rádió kitért a roma telepek állapotára, foglalkozott a romák által sűrűbben lakott hazai régiókkal, a cigányok ingatlanvásárlási nehézségeivel, a cigányzene állapotával, a hagyományos cigány mesterségek piacképességével, a roma gyerekek örökbefogadásával, az értelmi-ségi cigányság lehetőségeivel, sőt, a romák nyelvi identitásáról is készített műsort. Csekélyebb műsorszámmal, de a Rádió C is elemző adásokkal vett részt a deliberáció kiterjesztésében.

A romák helyzetére asszociált a Magyar Nemzet cikke is, amely az előítéletesség kérdését felvetve azonnal magyarázza is a társadalmi probléma hátterét. Az újságíró nem vett részt az eseményen a helyszínen, kizárólag a televízió- és rádióműsor alapján ír a gondolkodtató közvélemény-kutatásról, és a műsorkritika kapcsán a romák helyzetére is kitér. Miközben az írás a Kossuth Rádió Agora című műsorát taglalja, már a kezdőmondatával is határozottan véleményt nyilvánít a társadalmi előítéletekről, amelynek kiváltója a szerző szerint maga az asszimilációra képtelen kisebbség. „Előítéletek minden társadalomban vannak. Lehet

¹⁹ POLLÁGH Péter: Ketyegő bomba, Magyar Hírlap, 2005 szeptember 25., <http://www.magyarhirlap.hu/cikk.php?cikk=97339>

tagadni, de a lényegen nem változtat. Az előítéletek leggyakoribb forrása, hogy egy kisebbség, egy népcsoport kisebbsége nem akar/nem tud megfelelni az elfogadott társadalmi normáknak, e kisebbségi kisebbségről az elutasítás vagy az ítélet áterjed a kisebbségi többségre.” – fogalmaz HANTHY Kinga újságíró. Majd a fennálló helyzet megoldatlanságának forrását is megnevezi, amely nem más, mint a politika. Érvelése szerint a romák helyzete a politika beavatkozásával párhuzamosan romlik.²⁰ Az Amaro Drom az eseményt, mint elrontott szalmaszálát ábrázolja, és kritikusan amellett érvel, hogy újra bebizonyosodott, a roma társadalom sem a tudományra, sem a nyilvánosságra nem számíthat, csupán magára.²¹ Az írás kritizálja a módszer alkalmatlanságát (a válaszadó ebben a „laboratóriumi közegben” nem őszinte), a szakértők közérthetőségének hiányát, a résztvevők érdeklenségét.

Az írott sajtónak a téma fontosságát hangsúlyozó írásai közül érdemes megemlíteni a szervező szociológusokkal készített interjúkat²² és a lapok online kiadásában található internetes fórumokat. Ez utóbbiak az interperszonális kommunikáció online csatornáit, amelyben az olvasók egymással beszélhetnek, vagy a szakértőtől kérdezhetnek. Ennek egyik példája a Népszabadság Online Magyar Agora vitafóruma²³, ahol SZÉKELYI Mária és ÖRKÉNY Antal válaszolt a fórum

²⁰ „Magyarországon a cigánykérdés évtizedek óta megoldatlan. Évszázadokig nem volt az, mert a cigányságnak megvolt a helye a társadalomban, és működött a belső társadalma is. Mióta szétverték, a politika rendre csődöt mond a kérdés kezelésében, a hazai cigányság pedig egyre rosszabb helyzetbe kerül. (...) A ritka párbeszéd helyett azonban csak a politika rontja a levegőt otromba plakátjaival és közpénzen finanszírozott, rossz üzenetű televíziós reklámjaival. Az értelmiség hangadó része pedig mostanában azzal van elfoglalva, hogy ezekhez jól fizetett ötleteket adjon. Ez megy igazán cigányútra.” In HANTHY Kinga: Cigányútra mennek a rossz plakátokkal, Magyar Nemzet, 2005. szeptember 20. 14. oldal – http://mn.mno.hu/index.mno?cikk=308228&rvt=7&rvt2=170&pos=30&s_text=cig%E1ny%FAtra+mennek&s_texttype=4&pass=3

²¹ „Magyarországon egyedülálló kísérletben próbált az ELTE Kisebbségsszociológia Tanszéke társadalmi vitát kezdeményezni a cigányokról szakértőkkel és több száz résztvevővel. Az eredmény – a tudományos vizsgálaton túl – annyi, hogy bár beszélni hajlandók vagyunk a cigányságról, érdemi lépések nem várhatók sem az állam, sem a társadalom részéről. A romák megítélésén nem változtat az együttgondolkodás, és a megismerés sem. Ezek után egy kérdés maradt: akkor mi lesz a cigányokkal? (...) A kérdéseket hallva az embernek olyan érzése volt, hogy összejött több mint kétszáz ember, akik elmondták saját téves és előítéletes nézeteiket, sztereotípiáikat a romákról, hogy aztán ezeket semmitmondó kérdésekbe foglalva a köz elé terjesszék. Gyorsan hozzáteszem: elzárkózva a vélemény alakításának a lehetőségétől is. Ezen a ponton jutottak eszembe az amerikai szakértő, James Fishkin szavai, melyeket a megnyitón hallottam: „Arra kérek mindenkit, hogy nézzenek körül. Itt ül a teljes Magyarország, amelyet most önök képviselnek.” Igaza volt a professzornak, ez a valódi Magyarország? Elzárkózó, sztereotípiákkal terhelt, álságosan rejtőzködő rasszista?” – LÁSZLÓ Zoltán: Magyar Agora vagy agónia? Amaro Drom, 2005 októberi szám. <http://www.amarodrom.hu/archivum/2005/10/5.htm>

²² „A demokrácia egy izgalmas játék” – Interjú ÖRKÉNY Antal szociológussal, Magyar Narancs, XVII. évf. 37. szám, 2005. szeptember 15. – <http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=12128>

²³ Magyar Agora: különleges vitatér jött létre - NOL-vita a cigánykérdésről - Folytatni kellene a kezdeményezést - 2005. október 3. - <http://www.nol.hu/cikk/378129/>

résztevőinek kérdéseire. Ennek kapcsán szó esett a romák társadalmi nehézségeiről, a szegénység etnikai dimenzióiról, a diszkrimináció és szegregáció mi-kéntjéről – azonban ismét kizárólag a szakértők megnyilatkozásai alapján.

Összegzés

Nem készült arra vonatkozó kutatás, hogy az eseményen jelen nem lévő média-fogyasztók mikroközösségi kommunikációjában hozott-e változást a Magyar Agora, illetve ha igen, akkor a személyközi kommunikáció hozott-e attitűdváltozást, és ez arányban áll-e a médiafogyasztással. A médiakép elemzésével azt vizsgálhatjuk, hogy a tömegkommunikációs csatornák milyen képet bocsátanak ki, illetve, hogy ez a kép milyen kontextuális kereteket mozgósít. Az attitűdök alakításában a személyes tapasztalat és a személyközi kommunikáció meghatározó jelentőségű, ám ezen tapasztalatok jelentős része a tömegmédiákon keresztül jut el hozzánk. A média, mint szocializációs közeg az ismert és valósnak hitt világ meghatározója, amely erősítheti az egyéb szocializációs csatornákból származó üzeneteket is. *„Ismert tény, hogy a közlés hatásában elmosódik a forrás; ez az a szunnyadó hatás. Csak a közvetített tartalom marad meg. Kisebbségekre vonatkozóan ez a törvény sokszorosán érvényesül, hiszen a hatás beleolvad a tapasztalásba”* – írja CSEPELI György²⁴. Ezekben az esetekben a tömegkommunikációs eszközökből áradó információ olykor úgy tűnik számunkra, mintha mi magunk tapasztaltuk volna meg azt a valóságban, és mindez fordítva is igaz: a valós élethelyzetekben is előfordul, hogy a médiából ismert kép alapján ítélünk. A gondolkodtató közvélemény-kutatás filozófiája erre a befogadói attitűdre épít, és azzal érvel, hogy az információ – és azzal együtt a valóság egy jelentős szelete – a médiumokon keresztül jut a befogadóhoz, onnan kapva megerősítést elképzeléseire. A szociálpszichológusok szerint a kisebbségek esetén a megjelenítők felelőssége még nagyobb: a szociálpszichológiából ismer tény, hogy a másik csoport eleve nagyobb érdeklődést vált ki a befogadóból. Ráadásul a megkülönböztetett érdeklődés korántsem korlátozódik a leírásra, hanem normatív, értékelő elemeket is tartalmaz. A saját csoport pozitív értékelése, normáinak egyedülvalósága és az azoknak tulajdonított természetesség élesen szemben áll a „másik csoport” negatív értékelésével, normáik elítélésével és az idegenség abnormalis láttatásával. A saját csoportot túlértékelő, a másik csoportot alulértékelő etnocentrizmus alapjain akár sztereotípiák, előítéletek jelenhetnek meg, amelyek eltorzítják a csoportok egymásról alkotott képét.²⁵

²⁴ CSEPELI György: Kisebbségek képe a többségi tömegkommunikációban. In Csurdi Sándor (szerk.): Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban. – Regio Könyvek Kisebbségi Könyvtár, Budapest, 1993.

²⁵ CSEPELI György: Szociálpszichológia, Osiris Kiadó, Budapest, 2001: 468. oldal.

A média romaképe a rendszerváltást követő tizenhat évben folyamatosan differenciálódott, a legnagyobb magyarországi kisebbség képviselői egyre többet szerepelnek a nyilvánosságban. A roma társadalom a hírműfajok után a 2000-es évfordulót követően a szórakoztató műfajok látható reprezentánsa lett. A szereplés mennyiségének növekedése azonban nem jelenti a sztereotípiamentes ábrázolást. BERNÁTH Gábor *Hozott anyagból* című, a Beszélő 2003. júniusi számában megjelent tanulmányában azt bizonyítja, hogy a magyarországi média jellegzetes romaábrázolása a róla kialakított több évtizedes diskurzus része, és sok tekintetben fenntartója. „E médiakép egyes elemei (mint például a tényfeltárás hiányában előretörő hivatalos kommunikáció) a magyar média általános gyengeségeiből, mások az e sztereotípiák által meghatározott (és a témaválasztást irányító) szocializációs mintákból, míg megint mások pedig abból a helyzetből fakadnak, hogy a közönségben meggyökeresedett sztereotípiáktól a legjobb szerkesztői szándék sem tudja magát függetleníteni” – írja.²⁶

A Magyar Agora teljesítette a gondolkodtató közvélemény-kutatás módszerének azon közszolgálati elvárását, hogy az esemény a tömegkommunikációs médiumokban hír legyen. A hír azonban meglehetősen egyoldalú képet mutat. Egyfelől azért, mert a témát feldolgozó orgánumok nagy része nem vett részt az eseményen, csupán másodközlések (a televíziós közvetítés, a sajtóközlemények) alapján nyilvánult meg, és ennek megfelelően felületes, olykor a valóságtól elrugaszkodó képet adott az eseményekről. A legtöbbet a legkisebb közönségű rádiók foglalkoztak az eseménnyel. Kevés a helyszíni beszámoló, döntően az esemény aktualitását emelte ki a magyar média, azonban nem vonzott asszociatív elemzéseket a romák helyzetét illetően. Számos médiaelemzés kimutatta, hogy a magyar média a politikai helyzethez hasonlóan duális. A Magyar Agorát a nemzeti-konzervatív értékrendszerhez kötődő orgánumok közül kizárólag a Magyar Nemzet említi. Ahogy az elemzésben bemutattuk, miközben a Magyar Nemzet a televíziós közvetítést kritizálja, közben az írás célpontja az előítéletesség jelensége, melyet viszont egyértelműen a romák asszimiláció-ellenes természetének és a politika alkalmatlanságának tulajdonítja.

A csekély hallgatottságú Kossuth Rádió volt az egyetlen, amely komolyan vette és teljesítette a gondolkodtató közvélemény-kutatás széleskörű médiatájékoztatásának igényét. Az eseménnyel kapcsolatos véleményműfajú médiaszövegeket (így a Népszabadság és a roma Amaro Drom írását is) szkepticizmus lengi be, mintha a magyarországi roma társadalom helyzetéért tenni – akár egy gondolkodtató közvélemény-kutatással – már késő és felesleges volna. A szkeptikus hangvételt tovább erősíti a szakértői elefántcsonttorony kritikája, amely szerint az esemény csupán a tudósok és szakértők vitája, az érintettek kizárásával. A mé-

²⁶ BERNÁTH Gábor: *Hozott anyagból*. Beszélő, 2003. júniusi szám. <http://beszelo.c3.hu/03/06/07bernath.htm>

dia tehát kritizál, de maga is megmarad az elefántcsonttoronyban, és az írott sajtó összes említése közül csupán három cikkben²⁷ merészkedik az érintettek megszólaltatására.

A Magyar Agora médiaábrázolásának fent említett jellemzői egyfelől a magyar média kondícióihoz kötöttek, másrészt nem választhatóak el a módszer sajátosságaitól, illetve a roma tematika magyarországi ingoványos és kényes talajától. A gondolkodtató közvélemény-kutatás szülőhazája az Egyesült Államok, ahol a nyilvános diskurzus, illetve a nyilvánosság tere a magyarországinál jelentősen fejlettebb állapotot mutat. A kvantitatív adatok alapján a Magyar Agora sikeres volt, attitűdváltozást eredményezett a résztvevő személyek körében, és igazolta a deliberáció alkalmasságát a háromnapos eseményre meghívott 200 ember körében. A tömegkommunikációs megnyilatkozások kvalitatív elemzése alapján azonban úgy tűnik, ma Magyarországon a nyilvánosság állapota kevésbé készült fel a cigányok helyzetéről érkező gondolkodtató közvélemény-kutatásra. A módszer egyik célja a roma témáról szóló diskurzus indukciója volt: a Magyar Agora valóban egyedülálló volt olyan szempontból, hogy napokra fenntartotta a roma témát a nyilvános térben. Mégis, a gondolkodtató közvélemény-kutatás, mint a társadalmat befolyásoló médiaesemény, a televíziós és rádióadások, valamint újságcikkek vizsgálata szerint Magyarországon megmaradt a megszokott ábrázolásmód terepén, és csupán korlátozottan lehet sikeres eszköz a cigányok helyzetéről való elemző, okokat, magyarázatokat és megoldásokat felmutató diskurzus fellendítésében.

²⁷ Amaro Drom, Origo, Index

Irodalom

- ALLPORT, Gordon (1977): *Az előítélet*. Gondolat Kiadó, Budapest
- ANGELUSZ Róbert (1983): *Kommunikáló társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest
- ANGELUSZ Róbert (1996): *Optikai csalódások*. Pesti Szalon Könyvkiadó
- ANGELUSZ Róbert (2000): *A láthatóság görbe tükrői*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- BABBIE, Earl (1996): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest
- BARCY Magdolna – DIÓSI Pál – RUDAS János (1996): *Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében*. Bar Kochba Intézet, Budapest
- BERGER, Arthur Asa (1991): *Media Research Techniques*. SAGE Publications, London
- BERNÁTH Gábor – MESSING Vera (1998): *Vágóképként, csak némában. Romák a magyarországi médiában*. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal
- BERNÁTH Gábor – MESSING Vera: Roma szereplő a „Barátok közt”-ben: Az első fecske, *Médiakutató*, 2001 tavaszi szám, illetve online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/01_roma_szereplo_a_baratok_koztben
- BERNÁTH Gábor: Hozott anyagból – A magyar média romaképe, *Beszélő*, 2003 júniusi szám., illetve online: <http://beszelo.c3.hu/03/06/07bernath.htm>
- CSEPELI György (2001): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- CSEPELI György (2002): *Kinek a képe?*, In CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika. Minoritás Alapítvány*, Budapest
- COTTLE, Simon (szerk.) (2000): *Ethnic minorities and the media*. Open University Press, Buckingham, Philadelphia
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária (szerk.) (1997): *Kisebbségsszociológia*. Minoritás Alapítvány, Kisebbségsszociológiai Tanszék, Budapest
- CSURDI Sándor (szerk.) (1993): *Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban*. Regio Könyvek, Kisebbségi Könyvtár, Budapest
- GRIFFIN, Em (1991): *A first look at communication theory*. McGraw-Hill, Inc.
- GRIFFIN, Em (2001): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest
- ERICKSON, Frederick (2004): *Talk and Social Theory*. Polity Press, Cambridge
- FÁBIÁN Zoltán (1999): *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- HEGEDŰS T. András (1987): *A cigánység képe a magyar sajtóban (198586)*. In: *Tanulmányok a cigánység beilleszkedéséről*. (Szerk.) HEGEDŰS T. András, Budapest: Országos Pedagógiai Intézet
- HEWSTONE, Miles STROEBE, Wolfgang CODOL, Jean-Paul STEPHENSON, Geoffrey M. (szerk.) (1995): *Szociálpszichológia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

- HORÁNYI Özséb (szerk.) (1977): *Kommunikáció I. II.*, Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- MCQUAIL Denis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest
- POTTER, James W. (1998): *Media Literacy*. Sage Publications, Inc., Thousand Oaks, London-New Delhi
- REISIGL, Martin és WODAK, Ruth (2001): *Discourse and Discrimination. Rhetorics of racism and antisemitism*. London, Routledge
- SHANTO, Iyengar (1991): *Is anyone responsible? How television frames political issues*. University of Chicago Press, Chicago
- SZÉKELYI Mária – ÖRKÉNY Antal – CSEPELI György: *Romakép a magyar társadalomban*, In: Szociológiai Szemle, 2001/3
- VICSEK Lilla: Cigánykép a magyar sajtóban, *Szociológiai Szemle*, 1997/3. szám, illetve online: <http://www.lib.uni-corvinus.hu/szocio/1997-03/vicsek.htm>
- WEYER Balázs (1998): *Bevezetés az újságírásba* (szakdolgozat), Budapest, ELTE
A Magyar Agora honlapja: www.magyaragora.org
A Center for Deliberative Democracy honlapja: [http://cdd.stanford.edu/Tomorrow's Europe](http://cdd.stanford.edu/Tomorrow's_Europe), az első összeurópai gondolkodtató közvélemény-kutatás honlapja: <http://www.tomorrowseurope.eu/>

Az elemzett médiaszövegek jegyzéke

Népszabadság

2005. szeptember 29.: NOL-vitafórum a cigánykérdésről
2005. szeptember 28.: Szemléletváltást hozott a Magyar Agora elnevezésű vitahétféje a romákról
2005. szeptember 28.: Magyar Agora – gondolkodtató közvélemény-kutatás – Adatok, eredmények
2005. szeptember 20.: Változó vélemények a romákról (4. oldal)
2005. szeptember 19.: Magyar Agora a cigányságról (4. oldal)

Magyar Nemzet

2005. szeptember 28.: Ákos konzervatív, nem magyarázza
2005. szeptember 20.: Cigányútra mennek a rossz plakátokkal (14. oldal)

Magyar Hírlap

2005. szeptember 25.: Ketyegő bomba

Kisalföld

2005. szeptember 17.: Vitahétféje a romákról (4. oldal)

Magyar Narancs

2005. szeptember 15.: „A demokrácia egy izgalmas játék” – Interjú Örkény Antal szociológussal, XVII. évf. 37. szám

168 óra

2005. szeptember 29.: Magyar Agora a romákról fórum

2005. szeptember 22.: Mit szól hozzá? 22. oldal

Vasárnapi Hírek

2005. szeptember 11.: Romák és nem romák: magyar agora a Kossuthon (15. oldal)

Amaro Drom

2005. október: László Zoltán: Magyar Agora vagy agónia?

Index.hu

2005. szeptember 19.: Az összes romát egy kalap alá veszik?

Origo.hu

2005. szeptember 16.: Tóka Gábor: Nyilvánosan vitáztatunk romák és nem romák viszonyáról

2005. szeptember 19.: Diszkókba továbbra se engednék a romákat, <http://www.origo.hu/itthon/20050919vita.html>

Romapage.hu

2005. szeptember 20.: Romák és nem romák – az iskolában, <http://romapage.hu/hirek/hircentrum-forummal/article/76122/1457/>

Hírszerző.hu

2005. szeptember 16: Figyelem! Közvélemény születik!, <http://www.hirszerzo.hu/cikk.hirszerzo.3896.html#founded>

Emasa.hu

2005. szeptember 16: Vita a romák helyzetéről, <http://www.emasa.hu/cikk.php?page=sajto&id=492>

Magyar Televízió

2005. szeptember 17.–2005. szeptember 18.: *Magyar Agora*

Kossuth Rádió

2005. szeptember 12., 9.00–12.00: Romatelepek felszámolás előtt, alatt és után

2005. szeptember 12., 16.15–17.00: Napközben, Magyarországról jövök, Régiók
 2005. szeptember 13., 16.15–17.00: Magyarországról jövök
 2005. szeptember 14., 9.00–12.00: Napközben, Ingatlan vásárló romák, együttlakó romák és nem lakók
 2005. szeptember 14.: Reggeli Krónika
 2005. szeptember 15., 8.25: Mindennapi tudomány
 2005. szeptember 15., 9.00–12.00: Napközben, Cigány mesterségekkel lehet-e boldogulni?
 2005. szeptember 15., 22.30–23.00: Iskolapéllda a Magyar Agorán
 2005. szeptember 16., 9.00–12.00: Napközben, Színház a szegregáció ellen
 2005. szeptember 17.. 9.05: Családi Tükör
 2005. szeptember 17.: Szombat délelőtt
 2005. szeptember 17., 16.00: Tizenhat óra
 2005. szeptember 18., 6.00–8.30: Vasárnapi újság
 2005. szeptember 18., 14.04: Szonda
 2005. szeptember 18., 17.00–19.00: A mi időnk

Rádió C

2005. szeptember 12.: Kisebbségtől mentes albérlet kiadó! Lakáspiaci körkép, vagy kórkép. Romák hátrányos helyzete az ingatlanpiacon?
 2005. szeptember 13.: Jó család, meg nagy is! – Nagycsaládosok életkörülménye, boldogulása.
 2005. szeptember 14.: Moderálási elvek miatt törölve! Gyűlöletbeszéd, cigányozás az interneten.
 2005. szeptember 15.: A szegregáció nem azt jelenti, hogy mindenki tudja, hol a helye?
 2005. szeptember 16.: 27 éves? És még nem volt büntetve? Előítéletes rendőrök? Igazoltatások találomra.
 2005. szeptember 19-én, reggel 7:30 és 8 óra között a Rádió C „Korán” című műsorában telefonos interjú Örkény Antallal.